

**Rzaev Perviz
Qafar oğlu**

i.f.d.

Vergilər Nazirliyinin Tədris Mərkəzi

AZ5600 Şamaxı rayonu

perviz595959@mail.ru

**Rzaev Zahid
Hüseyn oğlu**

i.f.d., dos.

Vergilər Nazirliyinin Vergi auditi
Baş idarəsi

AZ1073. Bakı şəhəri,
Landau küçəsi, 16.

zahidrzayev@hotmail.com

UOT 336.221:336.228

İQTİSADİYYATIN VERGİ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN NORMATİV-HÜQUQİ BAZASININ FORMALAŞMASI XÜSUSİYYƏTLƏRİ

səh. 91-108

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsinin normativ hüquqi bazasının formalaşması xüsusiyyətlərinin tədqiqi.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil.

Tədqiqatın nəticələri - iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsinin normativ hüquqi bazasının formalaşması istiqamətində elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflərin verilməsi.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri - iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsinin normativ hüquqi bazasının formalaşması istiqamətlərini elmi cəhətdən daha geniş əsaslandırmaq tələb olunur.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti - iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsinin normativ hüquqi bazasının formalaşması istiqamətlərinin müəyyən edilməsində elmi mənbə kimi istifadə.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsinin normativ hüquqi bazasının formalaşması istiqamətlərinin müəyyən edilməsi və elmi cəhətdən əsaslandırılması.

Açar sözlər: *vergi tənzimlənməsinin normativ-hüquqi təminatı, vergi sisteminin informasiya təminatı, vergi sistemində idarəetmə.*

1. Giriş

İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsinin normativ hüquqi bazasını formalaşdırmadan mütərəqqi vergi sisteminin yaradılması, səmərəli vergitutma sistemini yaratmadan isə iqtisadiyyatda bazar islahatlarının həyata keçirilməsi mümkün deyildir. Bu sistem iqtisadiyyatın tənzimlənməsində, büdcə gəlirlərinin formalaşdırılmasında, sosial yönümlü iqtisadiyyatlı bütün ölkələrdə inflyasiyanın qarşısının alınması və qiymət artımının məhdudlaşdırılmasında dövlət maraqlarının əsas daşıyıcısıdır. Təkrar istehsal prosesinin iştirakçılarının maraqlarını ifadə etməklə vergi sistemi onların tarazlığını və ictimai tərəqqini təmin edir.

Vergi münasibətləri yenidən bölüşdürücü xarakterli münasibətlər olduğundan ictimai tərəqqi onların inkişaf səviyyəsindən asılıdır. Vergi münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi bütün hökumətlərin fəaliyyətinin ən çətin sahəsidir. Beləliklə, vergitutmanın təkmilləşdirilməsi möhkəm iqtisadi bazisin yaradılması və stabil ictimai inkişafa nail olunması ilə sıx surətdə bağlıdır.

Vergi tənzimlənməsinin səmərəli olması bu məsələlərin vaxtında və düzgün həll edilməsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Vergi tənzimlənməsi həyata keçirilərkən bir qayda olaraq vergi sistemini sadələşdirməyin elə bir üsulundan istifadə edilməlidir ki, problemlərlə qarşılaşmadan onun nəzərə çarpacaq dərəcədə iqtisadi səmərəliliyinə nail olmaq mümkün olsun. Vergi sisteminin sadələşdirilməsi tənzimləyici vergilərdən imtina edilməsinə gətirib çıxarmamalı, müvafiq səmərəli vasitələrindən istifadə etməklə qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olunmalıdır.

Beləliklə, vergi islahatlarının həyata keçirilməsi prinsiplərinin seçilməsi yalnız vergitutmanın optimallaşdırılması prinsipinə, həm də ölkədə islahatların iqtisadi və sosial-siyasi imkanlarına əsaslanır. Vergi sisteminə aparılan islahatların təklif olunan konsepsiyaları bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Bu zaman qarşıda duran əsas vəzifə bu və ya digər vergi konsepsiyasını formalaşdırarkən nədən çıxış etməyin müəyyənləşdirilməsidir.

Əsas kimi mövcud vergi sistemi götürülməli və onun alt sistemlərində müəyyən dəyişikliklər aparılmalıdır. Bunlar vergi tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazasının daha da təkmilləşdirilməsi yolu ilə mümkündür. Bu baxımdan yanaşsaq, iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazasının formalaşdırılması məsələləri olduqca aktualdır.

2. Vergi tənzimlənməsinin normativ-hüquqi təminatı

Vergi tənzimlənməsinin normativ-hüquqi təminatı dedikdə, qanunların və bu qanunlara uyğun olaraq qəbul edilmiş normativ-hüquqi aktların məcmusu başa düşülür. Ölkənin vergi sisteminin normativ-hüquqi bazası, ilk növbədə, konstitusiyaya hüququna, sonra isə mülki, inzibati, cinayət və maliyyə hüquqlarına istinad etməlidir.

Vergi tənzimlənməsinin normativ-hüquqi təminatı aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirməlidir [3]:

- vergilərin müəyyən edilməsi;
- vergilərin tutulması və ödənilməsi qaydalarının müəyyən edilməsi;
- vergi ödəyicilərinin və dövlət vergi xidməti orqanlarının vergitutma məsələləri ilə bağlı hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi;
- vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə vergi məsuliyyəti tədbirlərinin və onların tətbiqi qaydalarının müəyyən edilməsi.

Müvafiq qanunvericilik aktlarının layihələrinin hazırlanmasında aşağıdakıların həyata keçirilməsini məqsədmüvafiq hesab etmək olar:

- vergitutma və vergi nəzarəti məsələləri ilə əlaqədar normativ hüquqi aktların layihələrinin hazırlanması prosesində ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi;
- vətəndaşların, özəl sektor nümayəndələrinin, kütləvi informasiya vasitələrinin və müstəqil ekspertlərin iştirakı ilə ictimai dinləmələrin keçirilməsi;
- vətəndaşların, özəl sektor nümayəndələrinin, kütləvi informasiya vasitələrinin və müstəqil ekspertlərin qanunvericilik təşəbbüsünün subyektlərinə qanun layihələrinin təklif etmələrinin təşviq edilməsi;
- qanunvericilik sahəsində verilmiş təklif və rəylərin qiymətləndirilməsi və nəzərə alınması.

3.Vergi sisteminin informasiya təminatı

Vergi sisteminin ən vacib atributlarından biri onun normativ-hüquqi bazasının sabitliyidir ki, bu da sahibkarlığın inkişafı və xarici investorların cəlb edilməsi üçün əlverişli, münbit şərait yaradır. Vergi sisteminin təkmilləşdirilməsində və onun müasir tələblərə uyğun səviyyəyə çatdırılmasında informasiya təminatının böyük rolu vardır. Vergi sistemində informasiya təminatı o vaxt yüksək səviyyədə təşkil olunmuş hesab edilə bilər ki, vergi sistemində istifadə olunan məlumatlar aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olsun [1]:

- operativlik;
- dürüstlük;
- qənaətbəxşlik.

Vergi sisteminin informasiya təminatının müasir tələblərə uyğun səviyyəyə çatdırılması istiqamətində mühüm addımlardan biri sistemin tamamilə kompyuterləşdirilməsidir. Vergi üzrə daxilolma və hesabatlar haqqında məlumatların tez bir zamanda toplanması və işlənməsi, habelə bu məlumatların nəzarət və analitik təhlillər üçün mərkəzi vergi orqanına operativ ötürülməsini təmin etmək məqsədiylə vergi orqanlarında Vahid İnformasiya Sistemi yaradılmalıdır.

Vergi münasibətlərini tənzimləyən normativ hüquqi aktların vahid elektron bazasının yaradılması məqsəduyğundur. Bu məqsədlə aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır.

- ❖ elektron bazanın mütəmadi yeniləşdirilməsi;
- ❖ elektron bazanın daim işlək vəziyyətdə saxlanılması;
- ❖ elektron bazanın ictimaiyyət üçün açıq olması.

4. Vergi sistemində idarəetmə

Vergi sistemində idarəetmə bazar iqtisadiyyatının tələblərinə, ictimai-siyasi həyatda aparılan demokratikləşmə prosesinə uyğun qurulmalı, onun planlaşdırma, əlaqələndirmə, tənzimləmə, nəzarət və s. funksiyaları yeni məzmun və formada tədbiq olunmalıdır.

Vergiqoyma sahəsində idarəçilik və vergi nəzarəti dövlət idarəçiliyinin və vergi nəzarətinin tərkib hissəsi kimi digər idarəçilik və nəzarət formalarından fərqlənir. Belə ki, vergi idarəçiliyi və vergi nəzarətinin obyektini müxtəlif növ vergilər, vergi sistemi və bütövlükdə vergi hüquq münasibətləri təşkil edir.

Vergi idarəçiliyi vergiqoyma sahəsində səlahiyyətli dövlət orqanlarının həyata keçirdiyi idarəçilik fəaliyyətidir. Vergi idarəçiliyi iqtisadiyyatı idarəetmənin bir növü olub, idarəetmə prosesinin bir mərhələsidir.

Ümumiyyətlə, vergitutmanın idarə edilməsi vergiləri idarəetmə obyektinə olmaqla yanaşı, həm də sosial-iqtisadi proseslərin tənzimlənməsi aləti kimi çıxış edən ümumi, kompleks anlayışdır. Vergi idarəçiliyi bir tərəfdən dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşdırılması prosesinin idarə edilməsi üzrə vergi aparatı işçilərinin məqsədyönlü fəaliyyəti, digər tərəfdən isə vergi münasibətlərinin iştirakçısı olan orqanların idarə edilməsidir.

Vergi sistemində idarəetməni təkmilləşdirmək, vergitutma bazasını genişləndirmək, vergi xidmətini müasir Avropa standartlarına çatdırmaq və ona uyğunlaşdırması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər vergi sisteminin inkişafında xüsusi rol oynayır [4].

Vergi sistemi sahəsində islahatlar respublikanın müstəqillik qazandığı dövrdən bu günədək davam etməkdədir. Azərbaycan Respublikasının vergi sistemində islahatların aparılması Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının tətbiq edilməsi, vergi sisteminin səmərəli fəaliyyətini tənzimləyən qanun və digər qanunvericilik aktlarının qəbulu, ayrı-ayrı vergi növləri, onların yığılması, dərəcələrinin müəyyən edilməsi, stimullaşdırıcı xarakterinin gözlənilməsi, ölkə iqtisadiyyatının inkişafına təsir mexanizminin icra edilməsi ilə bağlıdır.

5. İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsinin normativ hüquqi bazasının formalaşması

Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən iqtisadi siyasət çərçivəsində vergi sistemində aparılan islahatların mühüm istiqamətlərindən biri də qanunvericilik baza-

sının təkmilləşdirilməsi olmuşdur. Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi zərurəti onunla əlaqədar idi ki, əsası hələ keçmiş sovet dövründə qoyulmuş mövcud vergi sistemi yeni iqtisadi şəraitə tam uyğun gəlmirdi. Müstəqilliyimizin ilk illərində qanunvericilikdə mövcud olan systemsizlik, habelə bu qanunvericiliyə edilmiş çoxsaylı əlavə və dəyişikliklər, qanunlar, təlimatlar və digər normativ-hüquqi sənədlər arasında olan ziddiyyətlər vergi qanunvericiliyini mürəkkəbləşdirmiş və onda müəyyən boşluqların yaranmasına gətirib çıxartmışdı. Bu da öz növbəsində vergidən yayınma hallarının artması, vergilərin vaxtlı-vaxtında ödənilməməsi və s. kimi neqativ hallarla nəticələnirdi. O vaxtlar vergitutma sahəsində müxtəlif dövrlərdə qəbul edilmiş bir sıra qanunlar və digər normativ-hüquqi aktlar ölkədə aparılan iqtisadi islahatların tələblərinə cavab vermirdi və çox vaxt onların gedişinə süni maneçilik törədirdi. Ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafı və işgüzarlığın fəal şəkildə artması qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsini zərurətə çevirmişdi.

Məlumdur ki, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi 11 iyul 2000-ci il tarixdə müvafiq qanunla təsdiq edilmiş, 2001-ci il yanvar ayının 1-dən etibarən qüvvəyə minmişdir. Vergi Məcəlləsi qüvvəyə mindikdən sonra onun bəzi maddələrinin tələblərindən irəli gələn müxtəlif qaydalar Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmişdir. Qanunvericiliyin tətbiqində Vergi Məcəlləsi ilə yanaşı, müxtəlif vaxtlarda qəbul edilmiş digər normativ-hüquqi aktlardan da istifadə edilirdi. Bu mühüm qanunun tətbiqi ilə bağlı bir çox digər normativ-hüquqi aktların hazırlanması davam etdirildi. Ölkədə böyük iqtisadi dəyişikliklərin baş verməsi, iqtisadiyyatın sürətli inkişafı, hər il minlərlə yeni müəssisə və sahibkarlıq subyektlərinin yaranması vergi ödəyicilərinin maddi marağının artması, dövlət tərəfindən sahibkarlara köməyin yeni formalarının tətbiq edilməsi, vergi yükünün azaldılması və vergilər sahəsində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi ilə müşayiət olunmuşdur. Vergi Məcəlləsinin tətbiq edildiyi ilk dövrdən başlayaraq, onun müddələrinin beynəlxalq normalar nəzərə alınmaqla mövcud iqtisadi şəraitə daha da uyğunlaşdırılması istiqamətində işlərin görülməsi davam etdirilmişdir.

Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinin konseptual əsasları vergi ödəyicilərinin hüquqlarının genişləndirilməsi, vergi güzəştlərinin minimuma endirilməsi, vergidən yayınma hallarına qarşı səmərəli mübarizənin təşkili, əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasından ibarət olmuşdur. Ötən illər ərzində vergi sistemi vasitəsilə milli istehsalın stimullaşdırılması və regionların sosial-iqtisadi inkişafının dəstəklənməsi məqsədilə əhəmiyyətli işlər görülmüşdür.

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məqsədilə ölkədə sabit vergi mühitinin yaradılmasına, vergi yükü azaldılmasına, vergi güzəştləri sisteminin tətbiq edilməsinə, azad sahibkarlığın stimullaşdırılmasına, vergi ödəyicilərinin hüquq və mənafeələrinin qorunmasına xidmət edən müddəalar Vergi Məcəlləsinə daxil edilmişdir. Son 10 ildə mənfəət vergisinin dərəcəsi 27%-dən 20%-ə, ƏDV-nin dərəcəsi 20%-dən 18%-dək azaldılmış, fiziki şəxslərin gəlir vergisinin hesablanması mexanizmi

sadələşdirilərək, bu verginin hesablanması şkalası 6 pilləlidən 2 pilləliyə endirilmiş, iki vergi dərəcəsi (14% və 25%) saxlanılmış, fiziki şəxslərin 14 faiz dərəcəsi ilə vergiyə cəlb olunan aylıq gəlirlərinin maksimum həddi 2500 manatadək artırılmışdır [10].

Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi çərçivəsində vergi hüquqpozmalarına qarşı mübarizənin gücləndirilməsi və əlavə dəyər vergisi inzibatçılığının müasirləşdirilməsi məqsədilə 2008-ci ilin əvvəlindən etibarən ƏDV-nin ödənilməsi prosesinin təkmilləşdirilməsi üçün vahid depozit hesab tətbiq edilmişdir.

Aqrar sektorun inkişafını stimullaşdırmaq məqsədilə kənd təsərrüfatı istehsalçıları torpaq vergisi istisna olmaqla, bütün vergilərdən azad edilmiş, fiziki şəxslərin əmanətləri üzrə ödənilən faiz məbləğlərindən gəlir vergisinin tutulmasına güzəştlər tətbiq edilmiş, bankların, sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin mənfəətinin nizamnamə kapitalının artırılmasına yönəldilmiş hissəsi mənfəət vergisindən azad olunmuşdur.

Ötən dövr ərzində mütəmadi olaraq ölkədə əlverişli investisiya mühitinin yaradılması və vergi ödəyicilərinin qanuni mənfəələrinin qorunması məqsədilə Vergi Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklərin edilməsi barədə təkliflər hazırlanmış və həmin təkliflər “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunlarında öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixdə təsdiq etdiyi “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı (2004-2008-ci illər) Dövlət Proqramı”, habelə 14 aprel 2009-cu il tarixli “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində ölkəmizdə qeyri-neft sektorunda mühüm nəticələr əldə edilmişdir. Bu və digər inkişaf proqramları nəticəsində bölgələrin siması dəyişmiş, sahibkarlığın inkişafı, yeni istehsal müəssisələrinin fəaliyyətə başlaması, iş yerlərinin açılması naminə sistemli addımlar atılmışdır.

Qeyd edək ki, büdcə qanunvericiliyi aktlarına əsasən Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların ixracı zamanı məhsulların kontrakt (*satış*) qiyməti ilə (*ixracla bağlı xərclər çıxılmaqla*) ölkədaxili topdansatış qiyməti arasındakı fərqdən dövlət büdcəsinə əvvəlki illərdə də olduğu kimi 2013-cü ildə 30 faiz həcmində yığım müəyyən edilmişdir. (*Maddə 5: “Azərbaycan Respublikasının 2013-cü il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu (30.11.2012).*)

Ölkəmizin iqtisadi həyatında baş verən müsbət tendensiyalara uyğun olaraq son dəfə dəyişiklik 2012-ci ilin sonlarında həyata keçirilmişdir. “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 21 dekabr 2012-ci il tarixli, 509-IVQD nömrəli Qanununa əsasən Vergi Məcəlləsinə bir sıra əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Qanun əsasən dörd istiqamət üzrə aşağıdakı məsələləri əhatə etmişdir:

- vergi ödəyicilərinin hüquqlarının müdafiəsi;
- vergi ödəyicilərinin mənafeələrinin qorunması;
- vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi;
- vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsi.

Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin tərkib hissəsi olan yerli vergilərin hesablanması və ödənilməsi qaydaları, vergi ödəyicilərinin və bələdiyyələrin vergi xidməti orqanlarının hüquq və vəzifələri, vergi nəzarətinin forma və metodları, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət, bələdiyyələrin vergi xidməti orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən (*hərəkətsizliyindən*) şikayət edilməsi qaydaları yerli (*bələdiyyə*) vergi və ödənişlərə dair qanunvericiliyə əsasən həyata keçirilir. Yerli (*bələdiyyə*) vergi və ödənişlərə dair qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsindən, “Bələdiyyələrin statusu haqqında” və “Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında”, “Yerli (*bələdiyyə*) vergilər və ödənişlər haqqında” (27 dekabr 2001-ci il. № 244-IIQ) Azərbaycan Respublikasının Qanunlarından, habelə bu qanunlara müvafiq qəbul edilmiş digər qanunvericilik aktlarından ibarətdir.

Yerli vergilərin (*bələdiyyə vergilərinin*) dərəcələri vergi qanunvericiliyində təsbit edilmiş hədlər daxilində müəyyən edilir. Vergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq bələdiyyələr öz ərazilərində vergi ödəyicilərinin ayrı-ayrı kateqoriyalarını yerli vergilərdən tam və ya qismən azad etmək, vergi dərəcəsini azaltmaq barədə qərar qəbul edə bilərlər.

Ümumiyyətlə, dövlətin xarici iqtisadi fəaliyyətinin tənzimlənməsində tarif aparatının rolu böyükdür. Çünki qeyri-tarif tənzimlənmələrindən fərqli olaraq, tarif tənzimlənməsi əsas etibarilə özünün keçiricilik və daimilik xüsusiyyəti ilə seçilir. İdxal-ixrac əməliyyatlarının daha da təkmilləşdirilməsi məqsədilə “Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin daha da liberallaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli 609 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydaları”na mütəmadi olaraq əlavə və dəyişikliklər edilir.

Azərbaycana idxal olunan əmtəələrdən gömrük dəyərinə əsasən hesablanan 0-15% dərəcəsi ilə rüsum tutulur. Aksiz bəzi növ əmtəələrə, o cümlədən içməli spirtə, spirtli içkilərə, tütün məmulatlarına və Vergi Məcəlləsində göstərilən digər məhsullara tətbiq olunur. Respublikamız dərəcəsi 18% olmaqla, məqsədli ƏDV prinsipini qəbul etmişdir ki, bu da hər hansı əmtəənin gömrük dəyərindən tutulur (*tətbiq olunan gömrük prosedurundan asılı olaraq, idxal rüsumu və həmçinin aksizli mallar üçün aksiz nəzərə alınmaqla*). Bəzi mal kateqoriyalarına və əmtəə növlərinə ƏDV tətbiq olunmur və ya 0% dərəcəsi ilə tətbiq olunur. İxrac (*metal ixracından başqa*) dövlət rüsumlarından azaddır.

Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən, bu ərazidən aparılan, tranzitlə keçirilən mallara və nəqliyyat vasitələrinə tətbiq edilən ümumi qaydaları

və prosedurları daha da təkmilləşdirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi Azərbaycan Respublikasının 24 iyun 2011-ci il tarixli qanunu ilə yeni redaksiyada təsdiq edilmiş, “Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 sentyabr 2011-ci il tarixli 499 nömrəli Fərmanına əsasən yeni məcəllə 01 yanvar 2012-ci il tarixdən qüvvəyə minmişdir.

Yeni redaksiyada qəbul olunmuş “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu (*13 iyun 2013-cü il, № 687-IVQ*) Azərbaycan Respublikasında gömrük tarifinin formalaşdırılması və tətbiqi, həmçinin Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən mallardan gömrük rüsumlarının tutulması qaydalarını müəyyən edir.

Qeyd etməliyik ki, bu gün ölkədə vergi sahəsində agent təşkilatların olmasına baxmayaraq, onlar qeyri-rəsmi fəaliyyət göstərirlər. Bu baxımdan hazırlanmış “Vergi Agentləri haqqında” qanun layihəsinin qəbul edilməsi zəruridir. Yeni qanun ölkədə vergi agentlərinin fəaliyyətini tənzimləyəcəkdir.

Ölkəmiz üçün yeni və çətin tətbiq olunan sahə olmasına baxmayaraq hazırlanmış “Transfert qiymətlərinin vergiyə cəlb edilməsi haqqında” qanun layihəsinin qəbul edilməsi günün reallıqları baxımından məqsədəuyğundur. Heç şübhəsiz vergitutma sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq, beynəlxalq vergidən yayınma ilə mübarizə, transfert qiymətləri, transsərhəd əməliyyatların vergiyə cəlb edilməsi, vergilərin toplanmasına yardım, məlumat mübadiləsi, qarşılıqlı razılaşma prosedurları aktual məsələlərdir. Ona görə də bu münasibətləri tənzimləyən normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi olduqca zəruridir.

6. İnvestisiyaların tənzimlənməsinin normativ-hüquqi təminatı

Güclü investisiya üçün biznes yönümlü siyasi və iqtisadi mühit olduqca zəruridir. Makroiqtisadi sabitliyi və iqtisadi inkişafı dəstəkləyən siyasətin biznes və investisiya mühiti üçün əhəmiyyəti çox böyükdür. Respublikamızda həyata keçirilən vergi siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də əlverişli vergi mühitinin yaradılması vəsaitilə xarici investorların ölkəyə cəlb olunmasıdır.

İnvestisiya sferası təsərrüfat mexanizminin təkmilləşdirilməsi prosesində mühüm rol oynadığından investisiya siyasətinin formalaşmasına daim diqqət artırılır. İnvestisiya qoyuluşları vəsaitilə iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi üçün əhəmiyyətli keyfiyyət dəyişiklikləri həyata keçirilir, iqtisadiyyatın yüksək inkişafına nail olunur.

Normal investisiya mühitinin yaradılması dövlətin iqtisadi, o cümlədən investisiya siyasətinin əsas vəzifələrindən biri kimi özünü göstərir. İnvestisiya vəsaitilə ictimai istehsalın planlı inkişafına nail olunur, iqtisadiyyatın səmərəliliyi və tarazlığı təmin edilir.

Dövlət investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsində müxtəlif iqtisadi mexanizmlərdən istifadə edir. Tənzimləmədə əsasən vergitutma subyektlərinin və obyektlərinin, vergi dərəcələrinin və güzəştlərinin fərqləndirildiyi vergi sisteminin tətbiqi nəzərdə tutulur. Investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi sistemində vergilər mühüm rol oynayır. Bu baxımdan investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının normativ-hüquqi bazasının formalaşdırılması xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və investisiya qoyuluşlarının prioritet istiqamətlərinin təhlili bu gün olduqca aktual bir məsələdir.

Məlumdur ki, “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (13 yanvar 1995-ci il, № 952) Azərbaycan Respublikasının ərazisində investisiya fəaliyyətinin (sərmayədarlığın) ümumi sosial, iqtisadi və hüquqi şərtlərini müəyyənləşdirir. Qanun investisiyanın Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatına intensiv cəlb olunmasına, ondan ölkənin sosial-iqtisadi bazasının, habelə beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın və integrasiyanın inkişafı üçün səmərəli istifadə edilməsinə yönəldilmişdir və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün investorların hüquqlarının bərabər müdafiəsinə təminat verir.

“Xarici investisiyanın qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (15 yanvar 1992-ci il, № 57) Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici investisiya qoyuluşunun hüquqi və iqtisadi prinsiplərini müəyyən edir. Qanun xalq təsərrüfatında xarici maddi və maliyyə ehtiyatlarının, qabaqcıl xarici texnikanın və texnologiyanın, idarəetmə təcrübəsinin cəlb olunmasına, bunlardan səmərəli istifadə edilməsinə yönəlmişdir və xarici investorların hüquqlarının müdafiəsinə təminat verir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 may 2011-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “2011-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının inkişafı” Dövlət Proqramında İnvestisiya şirkətlərinin fəaliyyətini tənzimləyən zəruri normativ hüquqi bazanın formalaşdırılması və onların fəaliyyətinin təşviqi məsələləri öz əksini tapmışdır. İnvestisiya şirkətlərinin fəaliyyətinin hüquqi bazası həmin Dövlət Proqramının 5.1-ci bəndinə müvafiq olaraq hazırlanan “Qiymətli kağızlar bazarı haqqında” Qanun layihəsində öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanın iqtisadiyyatına xarici investisiyaların axını ölkənin ixracat potensialının genişləndirilməsinə, istehsalın inkişafına, əmək ehtiyatlarından tam və səmərəli istifadə edilməsinə, sahibkarlıq sahəsində müasir bazar münasibətlərinin mənimsənilməsinə, yeni texnologiyanın ölkəyə gətirilməsinə və bütövlükdə ölkənin iqtisadi infrastrukturunun yenidən qurulmasına səbəb olmuşdur. Məhz bu baxımdan Azərbaycanda investisiya mühitinin öyrənilməsi və bu sahədə olan problemlərin üzə çıxarılması aktual problemlərdən biri hesab edilmişdir.

Ölkəmizdə həyata keçirilən vergi siyasəti nəticəsində yaradılmış əlverişli vergi mühiti son illərdə xarici vergi ödəyicilərinin sayının artmasına, xarici investorların iqtisadiyyata axınının xeyli güclənməsinə səbəb olmuşdur.

7. Vergi siyasəti sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi mexanizmi kimi

Vergilər sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinə təsir göstərən xarici amillər arasında xüsusi yer tutur. Vergi yükü və vergitutma mexanizmi investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi, yeni məhsulların istehsalının təşkili və satışı üzrə idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün səmərəlilik meyarları kimi də çıxış edir.

1995-2003-cü illərdə respublikada sahibkarlığın inkişafı üçün zəruri maliyyə təminatı yaradılmışdır. İnvestisiyaların təşviqi üçün respublikada daha münbit şərait yaratmaq, daxili və xarici sərmayəni stimullaşdıran səmərəli metodlardan istifadə etmək, xarici kapital qoyuluşunun başlıca istiqamətini regionların, qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəltmək, habelə maddiləşən işgüzar fəallığı gücləndirmək üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir.

1997-ci ildə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı (1997-2000-ci illər) Dövlət Proqramı” əhəmiyyətinə, aktuallığına və miqyasına görə milli sahibkarlığın inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcı olmuş, bu sahədə dövlət siyasətinin başlıca prinsiplərini müəyyənləşdirmişdir.

Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin normal fəaliyyəti üçün sonrakı mərhələdə “Azərbaycan Respublikasında kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa bir sıra mütərəqqi dəyişiklik və əlavələr edilmiş, habelə “Haqsız rəqabət haqqında”, “İnvestisiyaların qorunması haqqında”, “İstehlak bazarı haqqında” və digər zəruri qanunlar qəbul edilmişdir. Bu qanunlar yerli və xarici sahibkarların təhlükəsiz və xüsusi risklilik tələb etməyən biznes fəaliyyətinə dövlət tərəfindən verilən hüquqi təminatı daha da gücləndirmiş, investisiyaların qarşılıqlı təşviqinə və qorunmasına əsaslı zəmin formalaşdırmışdır.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 17 avqust 2002-ci il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı (2002-2005-ci illər) Dövlət Proqramı” özəl sektorun inkişafını stimullaşdıran tədbirlərin davamı kimi mühüm əhəmiyyət kəsb etmiş, dövrün bir sıra reallıqları ilə şərtlənmişdir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 10 sentyabr 2002-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət qayğısı haqqında” və 28 sentyabr 2002-ci il tarixli “Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında” fərmanlarında dövlət qurumları ilə sahibkarlıq subyektləri arasında dərin kök salmış və həllini gözləyən bir sıra ciddi problemlər tam açıqlığı ilə göstərilmiş, onların qarşısının alınması üçün kompleks islahatlar aparılmışdır.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı qanunvericilik aktlarında təkmilləşmələr müntəzəm aparılır. Qeyd edək ki, “Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 sentyabr 2002-ci il tarixli, 782 nömrəli Fərmanı ilə ölkədə mövcud olan lisenziyalaşdırma sistemi köklü surətdə təkmilləşdirilmişdir. Lisenziyalaşdırılan

fəaliyyət növlərinin sayı azaldılaraq 240-dan 58-ə endirilmiş, sahibkarların lisenziya almaq mexanizmi xeyli sadələşdirilmiş, lisenziyaların müddəti 5 ilədək uzadılmışdır. "Sığorta haqqında" və "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunlarında müvafiq olaraq təhsil və sığorta fəaliyyəti sahəsində müddətsiz lisenziyanın verilməsi də nəzərdə tutulur [6].

Ötən illər ərzində sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyən prosedur və qaydalar xeyli liberallaşdırılmış, sahibkarlığa dövlət maliyyə yardımı mexanizmi işə salınmış, ölkədə ixrac rüsumları əksəriyyəti ləğv edilmiş, idxalda rüsumların 15%-lik maksimal həddi müəyyənləşdirilmiş, sahibkarların hüquqlarının müdafiəsinin işlək mexanizmləri yaradılmış və sahibkarlıq subyektlərinin dövlət qeydiyyatına alınması prosedurları sadələşdirilmişdir.

Vergi münasibətlərinin tənzimlənməsi sahəsində vahid və təkmil qanunvericilik bazası yaradılmış, vergitutmanın sadələşdirilməsi, onun bazasının genişləndirilməsi, vergi yükünün azaldılması, vergi ödəyicilərinin hüquqlarının genişləndirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli işlər görülmüşdür.

Dövlətin iqtisadi siyasəti də məhz sahibkarlığın inkişafını təmin etmək üçün yerli istehsal və sosial infrastrukturun yaradılmasına, güzəştli kreditlərin ayrılmasına, insan və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə yolu ilə mövcud potensialın reallaşdırılmasına, yerli və xarici investorların ölkəyə, xüsusilə regionlara cəlb olunmasına və digər mühüm istiqamətlərə yönəlmişdir.

Respublikada aparılan vergi siyasəti vergi dərəcələrinin aşağı salınması və vergi güzəştlərinin azaldılması hesabına vergitutma bazasının genişləndirilməsinə, iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılmasına, hüquqi şəxslərə fərdi sahibkarlar arasında, rezident və qeyri-rezident vergi ödəyiciləri arasında vergi yükünün bərabərləşdirilməsinə, kiçik və orta sahibkarlıq, biznes fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına və son nəticədə mövcud iqtisadi potensialın artırılmasına və əhalinin maddi rifahının yüksəldilməsinə yönəldilmişdir [5].

Qeyd etməliyik ki, vergi siyasətinin səmərəliliyi dövlətin onu hansı prinsiplər əsasında həyata keçirilməsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Vergi siyasəti aşağıdakı prinsiplər nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir:

- vergi siteminin normativ-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi və vergi mədəniyyətinin formalaşdırılması;
- vergi ödəyicilərinin fəaliyyəti üçün daha da əlverişli şəraitin yaradılması və onların hüquqlarının maksimum qorunması;
- inkişaf etmiş ölkələrin vergi sisteminin özünü doğrultmuş təcrübəsindən milli-mənəvi dəyərlər nəzərə alınmaqla istifadə olunması.

Vergi islahatının həyata keçirilməsi vergitutmanın mütərəqqi prinsiplərinə uyğun olmalı, ölkənin iqtisadi inkişafı, sahibkarların və bütövlükdə əhalinin sosial-iqtisadi maraqları nəzərə alınmalıdır.

Vergi Məcəlləsinin 3.9-cu maddəsinə əsasən vergilər haqqında qanunvericilik elə

tərzdə formalaşdırılmalıdır ki, hər kəs hansı vergiləri, hansı qaydada, nə vaxt və hansı məbləğdə ödəməli olduğunu dəqiq bilsin. Vergi Məcəlləsinin 3.10-cu maddəsinə əsasən vergi sistemi sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətini təşviq etməlidir.

Hal-hazırkı dövrə qədər sahibkarlıq fəaliyyətinin vergi tənzimlənməsi tam şəkildə tədqiq olunmamışdır. Son dövrlərdə vergilərin istehsal proseslərinə təsirini öyrənən monoqrafiyalar, dissertasiyalar yazılmışdır. Lakin, bu tədqiqatlarda əsas diqqət inflyasiya və tənəzzül dövrlərində sahibkarlıq subyektləri qarşısında dayanan problemlərin həllinə yönəlmiş, istehsalın vergi tənzimlənməsinin nəzəri əsaslarının öyrənilməsinə, bu sahədə tarixi təcrübənin və perspektivlərin tədqiqinə lazımı diqqət yetirilməmişdir.

Aydınır ki, respublikamızın sosial-iqtisadi inkişafı dövlətin iqtisadi siyasətindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bununla əlaqədar olaraq deyə bilərik ki, müasir dövrdə istehsal və xidmət sahələrində sahibkarlığın stimullaşdırılması və səmərəliliyin artırılması əsas problem kimi qəbul olunur.

8. Xüsusi vergi rejimlərinin tətbiqinin qanunvericilik bazası

Azərbaycan Respublikasında Vergi Məcəlləsinə uyğun olaraq xüsusi vergi rejimi tətbiq edilə bilər (*Vergi Məcəlləsinin 4.5-ci maddəsi*). Xüsusi vergi rejimi dedikdə, müəyyən dövr ərzində vergilərin hesablanması və ödənilməsinin xüsusi qaydası nəzərdə tutulur. Vergi Məcəlləsinin 2.2-ci maddəsinə əsasən Vergi Məcəlləsinin əsasında və ya onun icrası məqsədi ilə qəbul edilmiş normativ hüquqi aktlar Vergi Məcəlləsinin müddəalarına zidd olmamalıdır.

Vergi Məcəlləsinin 2.3-cü maddəsinə əsasən vergi qanunvericiliyi aktları ilə digər sahə qanunvericilik aktları arasında Vergi Məcəlləsinin 2.7-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, vergitutma və vergi nəzarəti məsələləri üzrə ziddiyyət yarandıqda vergi qanunvericiliyinin aktları tətbiq edilir.

Vergi Məcəlləsinin 2.7-ci maddəsinə əsasən Vergi Məcəlləsi qüvvəyə minənədək və ya o, qüvvəyə mindikdən sonra qanunla təsdiq olunmuş hasilatın pay bölgüsü haqqında, əsas boru kəməri haqqında və digər bu qəbildən olan sazişlərdə və ya qanunlarda, o cümlədən neft və qaz haqqında qanunda Vergi Məcəlləsində və vergilər haqqında digər normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuş müddəalardan fərqli müddəalar müəyyən edildikdə, həmin sazişlərin və ya qanunların müddəaları tətbiq edilir.

Vergi Məcəlləsinin 2.4-cü maddəsinə əsasən büdcə qanunvericiliyi aktlarına, hasilatın pay bölgüsü haqqında, əsas boru kəməri haqqında və digər bu qəbildən olan sazişlərə və ya qanunlara, ixrac məqsədli neft-qaz fəaliyyəti və xüsusi iqtisadi zonalarda haqqında qanunlara və Məcəllədə qeyd olunmuş sair qanunvericilik aktlarına vergitutma və vergi nəzarəti məsələləri daxil edilmişdir.

Xüsusi vergi rejimi anlayışının iqtisadi mahiyyətini öyrənmək və mütərəqqi formalarını tətbiq etmək üçün ona xas olan aşağıdakı tipik xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır [7, 8]:

- rejimin tətbiqi adətən qanunlar ilə tənzimlənmişdir;
- rejim bir qayda olaraq müəyyən dövr ərzində fəaliyyət göstərir, vergilərin və yığımların hesablanması və ödənilməsinin xüsusi qaydası ilə fərqlənir;
- ayrı-ayrı təsərrüfat subyektlərinə tətbiq edilən bu rejim ümumi vergi mexanizmlərindən fərqli xarakterə malikdir;
- rejim ayrı-ayrı vergi ödəyicilərinin iqtisadi vəziyyətinə məqsədli təsir etmək imkanına malikdir;
- rejimin tətbiqi zamanı məqsəd və mexanizmlər vahid vergi siyasətinin tələblərinə tabe olmalıdır;
- qanunvericilik vergitutmanın ümumi sistemini tam və ya qismən dəyişməyə imkan verən rejimin yeni növlərinin tətbiqini məhdudlaşdırmamalıdır;
- rejimin müəyyən edilməsi və tətbiqi yeni vergi növlərinin tətbiqini nəzərdə tutmamalıdır.

Hasilatın Pay Bölgüsü haqqında Sazişlərin müddəalarına əsasən yaradılmış xüsusi vergi rejimi. 1994-cü ilin sentyabrın 24-də imzalanmış “Əsrin müqaviləsi”-Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda “Azəri”, “Çıraq” yataqlarının və “Günəşli” yatağının dərinliklərində yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və neft hasilatının pay bölgüsü haqqında Saziş”, əsas ixrac boru kəməri haqqında və digər bu qəbildən olan sazişlər çərçivəsində Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən müəssisə və şirkətlər üçün xüsusi vergi rejimi tətbiq edilir və belə müəssisələr “Xüsusi vergi rejimli müəssisələr” hesab olunur. Milli Məclis tərəfindən ratifikasiya olunaraq qanun qüvvəsini almış hər bir sazişdə müəyyən edilən dövr ərzində fəaliyyət göstərən xüsusi vergi rejimli müəssisələr tərəfindən vergilərin hesablanması və ödənilməsi qaydası müəyyənləşdirilir.

Bundan başqa, sazişlərdən irəli gələn vergilərin tətbiqi və alınması mexanizmi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı (*sərəncamı*) əsasında yaradılan İşçi Komissiya ilə podratçı tərəflər arasında imzalanan protokollarla (“*Mənfəət vergisi haqqında*”, “*Əlavə dəyər vergisi haqqında*”, “*Xarici subpodratçıların vergiyə cəlb edilməsi haqqında*”, “*Əməkdaşlar və fiziki şəxslərin vergiyə cəlb edilməsi haqqında*”, “*İdxal və ixrac vergiləri haqqında*”) tənzimlənir. Sazişlər uzun müddətə-25-30 il müddətinə bağlanılır və bu sazişlərdə nəzərdə tutulan müddəalar dəyişilməz qalır. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə iri vergi ödəyicilərinin və xüsusi vergi rejimli müəssisələrin müəyyən edilməsinin meyarları təsdiq edilmişdir. Bu meyarlar iri vergi ödəyicilərinin və xüsusi vergi rejimli müəssisələrin mərkəzləşdirilmiş qaydada uçota alınmasını (*Vergi Məcəlləsinin 33.7-ci maddəsi*) təmin etmək məqsədilə qəbul edilmişdir.

İxrac məqsədli neft-qaz fəaliyyətində xüsusi iqtisadi rejim. “İxrac məqsədli neft-qaz fəaliyyətinə xüsusi iqtisadi rejimin tətbiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (*02.02.2009-cu il tarixli*) respublika hüdüdlərindən, o cümlədən Xəzər dənizinin (*gölünün*) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan

bölməsindən kənarda həyata keçirilən neft-qaz fəaliyyəti üçün xüsusi iqtisadi rejimin yaradılmasının və tətbiqinin əsaslarını müəyyən edir, bu sahədə dövlət, hüquqi və fiziki şəxslər arasında yaranan münasibətləri tənzimləyir.

Podratçılar və subpodratçılar ixrac məqsədli neft-qaz fəaliyyəti ilə əlaqədar vergiləri “İxrac məqsədli neft-qaz fəaliyyətinə xüsusi iqtisadi rejimin tətbiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunda nəzərdə tutulmuş qaydada və dərəcə ilə ödəyirlər. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuş və bu qanunla əhatə edilməyən vergilər Vergi Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada tətbiq edilir.

Azad (xüsusi) iqtisadi zonalar. Azad iqtisadi zonalar mahiyyət etibarilə milli iqtisadi məkanın, ölkənin digər ərazilərində tətbiq edilməyən xüsusi güzəştlər və stimullar sisteminin istifadə edildiyi hissəsini bildirir.

Hər bir dövlət və ya onun bu və ya digər regionu azad iqtisadi zona yaradarkən öz güzəşt yığımalarını müəyyən edir. İqtisadi ədəbiyyatda bu kontekstdə dörd əsas güzəşt qrupları ayrılır: vergi güzəştləri, maliyyə güzəştləri, inzibati güzəştlər, xarici ticarət güzəştləri.

“Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (14 aprel 2009-cu il) qəbul edilmiş və bu qanun Azərbaycan Respublikasında xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması və idarə edilməsi ilə bağlı hüquqi və iqtisadi münasibətləri tənzimləyir, həmin zonalarda sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili qaydalarını müəyyənləşdirir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən “Xüsusi iqtisadi zona - sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün xüsusi hüquqi rejimin tətbiq edildiyi Azərbaycan Respublikasının ərazisinin məhdud hissəsidir”.

Qeyd olunduğu kimi bu zonalarda dünya ölkələrinin mütərəqqi təcrübəsinə uyğun müəyyən edilmiş güzəşt və imtiyazların ölkəmizdə tətbiqi milli iqtisadiyyatın inkişafı istiqamətində səmərəli nəticələr verə bilər. Bunula əlaqədar olaraq, “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun milli-mənəvi dəyərlər nəzərə alınmaqla dünya təcrübəsinə uyğunlaşdırılması üçün əlavə və dəyişikliklər edilməklə daha da təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğun olardı.

Sadələşdirilmiş vergi rejimi. Sadələşdirilmiş vergi 2001-ci ildən Azərbaycanda tətbiq edilir. Əgər mənfəət vergisi mənfəətdən ödənilirsə və onu hesablamaq üçün mürəkkəb mühasibat əməliyyatları aparmaq lazımdırsa, sadələşdirilmiş vergi rüblük dövrüyyədən ödənilir. Onu ödəmək üçün, sadəcə, bu dövrüyyənin həcmi bilmək lazımdır. Bu vergi mühasibat aparmaq və hesablamaq baxımından öz ödəyiciləri üçün elə bir çətinlik törətmir.

Vergi Məcəlləsinin 218.1-ci maddəsinə əsasən məcəllənin müvafiq müddəaları nəzərə alınmaqla ƏDV məqsədləri üçün qeydiyyatda alınmamış və ardıcıl 12 aylıq dövrün istənilən ayında (*aylarında*) vergi tutulan əməliyyatlarının həcmi 120000 manat və ondan az olan şəxslər sadələşdirilmiş vergi ödəyicisi olmaq hüququna malikdirlər.

Beynəlxalq vergitutmada ofşor mexanizmlər. Demək olar ki, dünyanın hər bir ölkəsində elə fəaliyyət növü var ki, milli vergi qanunvericiliyində bu fəaliyyət üçün əlverişli vergitutma rejimi nəzərdə tutulur.

Bəzi dövlətlər isə öz dövlət siyasətlərini həddən artıq yumşaq vergitutma rejimi müəyyənləşdirmək və ya çoxlu vergi güzəştləri təklif etməklə xarici şirkətləri öz vergi yurisdiksiyalarına cəlb etmək istiqamətində qururlar. Xarici şirkətlər öz kapitalını belə vergi sığınacaqlarına köçürür və orada maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirirlər.

Sənayenin inkişaf səviyyəsinin aşağı, təbii ehtiyatları az olan ölkələr xarici kapitalı özünə cəlb etmək üçün öz ərazilərində ya cüzi vergilər təyin edir, ya da ümumiyyətlə vergitutmadan imtina edirlər. Belə ölkələr öz iqtisadiyyatını xarici kapitalla ofşor əməliyyatlarına xidmət üzərində qururlar. Bu ölkələrin əksəriyyəti adalarda yerləşdiyindən onlara ofşor ölkələr də deyirlər.

Ofşor mexanizmlərin fəaliyyətinin əsas şərti ondan ibarətdir ki, həmin zonalarda qeydiyyatda olan, lakin orada heç bir təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olmayan və yerli təbii ehtiyatlardan istifadə etməyən müəssisələr vergiləri güzəştli dərəcələrlə ödəmək hüququ əldə edirlər [2, 9].

9. İqtisadi modernləşməyə xidmət edən islahatlar

İqtisadi modernləşməyə xidmət edən islahatların uğurla davam etdirilməsi ölkəmizi bugünkü nailiyyətlərə gətirib çıxarıb. İnkişaf sürətinə görə əksər ölkələri qabaqlayan Azərbaycan iqtisadiyyatın ayrı-ayrı göstəriciləri üzrə də yüksək nailiyyətlər əldə edib. Belə ki, biznes mühitinin əlverişliliyi üzrə qiymətləndirməni özündə əks etdirən nüfuzlu “Doing Business 2013” hesabatına görə 185 ölkə arasında 67-ci yerdə qərarlaşmış Azərbaycan bir sıra göstəricilər üzrə yenə də qabaqcıl ölkələr sırasındadır. Azərbaycan hesabatda biznes mühitini yaxşılaşdırılması sahəsində məqsədyönlü islahatlar həyata keçirən 15 ölkə sırasına daxil olaraq, bir çox ölkələri geridə qoyub.

Azərbaycan, həmçinin “müəssisənin yaradılması” göstəricisi üzrə 18-ci, “əmlakın qeydiyyatı” üzrə 9-cu yerdə qərarlaşıb. Hesabatda “əmlakın qeydiyyatı” göstərici üzrə ölkəmiz ilk onluğa daxil edilib və bu sahədə Böyük Britaniya, Malayziya və Yeni Zelandiya kimi qabaqcıl dövlətlərlə yanaşı, dünyada ən yaxşı təcrübəyə malik ölkə kimi qeyd olunub.

“İnvestorların maraqlarının qorunması” göstəricisi üzrə 25-ci pillədə olan Azərbaycan hesabatının dərc edildiyi tarixdən, bu göstərici üzrə öz mövqeyini köklü surətdə yaxşılaşdırıb və bu sahədə islahatlar aparən ölkə kimi ilk onluğa daxil olub. “Müqavilələrin icrasının təmin edilməsi” göstəricisi üzrə 25-ci yerdə qərarlaşan ölkəmiz kommersiya mübahisələrinə baxılma müddətinə görə Sinqapur, Yeni Zelandiya və Koreya ilə yanaşı, dünyada 7-ci iqtisadiyyat kimi qeyd olunub. “Vergilərin

ödənişi” göstəricisi üzrə Azərbaycan mövqeyini köklü surətdə yaxşılaşdıraraq, uğurlu islahatlar aparan ilk beş ölkə sırasına daxil edilib.

Həmçinin Dünya İqtisadi Forumunun “The Global Competitiveness Report 2012-2013” hesabatında “Qlobal rəqabətqabiliyyətlik indeksi” üzrə Azərbaycan əvvəlki mövqeyindən 9 pillə irəliləyərək dünyanın 144 ölkəsi arasında 46-cı yeri tutmuş və beləliklə, yenə də MDB məkanında öz liderliyini qoruyub saxlaya bilmişdir.

10. Nəticə

Nəticə etibarilə qeyd etmək olar ki, Azərbaycanda dövlətin yeritdiyi vergi siyasəti və bu siyasətin məqsədlərinə nail olunması istiqamətində həyata keçirilən vergi islahatları iqtisadiyyatın sürətli və hərtərəfli inkişafı üçün əlverişli mühit yaradılması işinə xidmət edir.

Vergi siyasətində müəyyən edilən strategiya, ilk növbədə, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsində öz əksini tapır. Bu baxımdan, ötən illər ərzində ölkədə həyata keçirilən iqtisadi siyasət, o cümlədən vergi siyasəti çərçivəsində qanunvericiliyin iqtisadi inkişaf səviyyəsinə, beynəlxalq normalara uyğunlaşdırılması sahəsində əhəmiyyətli işlər görülmüşdür.

Vergi münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi bütün dövlətlərin fəaliyyətlərinin ən vacib, eyni zamanda, mürəkkəb sahələrindən hesab olunur. Sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatı modelini qəbul etmiş bütün ölkələrdə vergi sistemi iqtisadiyyatın tənzimlənməsində, büdcə gəlirlərinin formalaşmasında, qiymət artımının məhdudlaşdırılmasında, inflyasiyanın qarşısının alınmasında dövlətin maraqlarının əsas daşıyıcısı kimi çıxış edir.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi respublikanın vergi sistemini, vergiqoymanın ümumi prinsiplərini, vergilərin ödənilməsi qaydasını və s. müəyyən edən normaları özündə əks etdirir. Həmin normalar vergi tənzimlənməsinin hüquqi bazasının bir hissəsini təşkil edir. Deməli, iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazası formalaşdırılması baxımından mütəmadi olaraq daha da təkmilləşdirilməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Kəlbəyev Y.A. (2005). Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri. Monoqrafiya. Bakı: “Elm”, 468 s.
2. Kəlbəyev Y.A., Məhərrəmov R.B., Rzayev P.Q. (2011). Xarici ölkələrin vergi sistemi. Bakı: “İqtisad Universiteti”, 554 s.
3. Kəlbəyev Y.A. (2012). Vergi siyasətinin konseptual əsasları və praktiki aspektləri. Bakı: “Elm”, 488 s.
4. Məmmədov F.Ə. və başqaları. (2010). Vergilər və vergitutma. Bakı: 512 s.

5. Musayev A.F. (2012). “Modernləşdirmə və aktiv vergi siyasəti”. “Azərbaycanın vergi jurnalı”. №6, s. 71-84.
6. Rzayev P.Q. (2013). İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi mexanizminin stimullaşdırıcı rolunun artırılması istiqamətləri. Bakı: “İqtisad Universiteti”, 392 s.
7. Абрамов В. А. (2010). Упрощенная система налогообложения. Москва: Ос-89, 287 с. (*Abramov V.A. (2010). Sadələşdirilmiş vergi sistemi. Moskva: Os-89, 287 s.*)
8. Анищенко А.В. (2009). Оптимизация налогов. Москва.: Изд-во Бухгалтерский учет, 128 с. (*Anişenko A.V. (2009). Vergilərin optimallaşdırılması. Moskva: Mühəsibat uçotu Nəşriyyatı, 128 s.*)
9. Попова Л.В., Дрожжина И.А., Маслов Б.Г. (2008). Налоговые системы зарубежных стран. Москва: 368 с. (*Popova L.V., Drojjina İ.A., Maslov B.Q. (2008). Xarici ölkələrin vergi sistemi. Moskva: 368 s.*)
10. www.taxes.gov.az - Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin rəsmi internet sahifəsi.

Рзаев Парвиз Гафар оглы

д.ф.э.,

Учебный Центр Министерства Налогов Азербайджанской Республики

Рзаев Захид Гусейн оглы

д.ф.э., доц.,

Главное управление налогового аудита Министерства Налогов
Азербайджанской Республики

Особенности формирования нормативно-правовой базы налогового регулирования экономики

Аннотация

Цель исследования – исследование особенностей формирования нормативно-правовой базы налогового регулирования экономики.

Методология исследования – системный подход и сравнительный анализ.

Результаты исследования – даны научно-обоснованные предложения по направлению формирования нормативно-правовой базы налогового регулирования экономики.

Ограничения исследования – требуется более широкая научно-обоснованная разработка по направлению формирования нормативно-правовой базы налогового регулирования экономики.

Практическая значимость исследования – использование в качестве научного источника при определении направлений формирования нормативно-правовой базы налогового регулирования экономики.

Оригинальность и научная новизна – определены и научно обоснованы направления формирования нормативно-правовой базы налогового регулирования экономики.

Ключевые слова: *нормативно-правовое обеспечение налогового регулирования, информационное обеспечение налоговой системы, управление в налоговой системе.*

Rzayev Parviz Gafar oğlu
ass.prof.,
Trading Center of the Ministry of Taxes of the Republic of Azerbaijan
Rzayev Zahid Huseyn oğlu
ass.prof.,
The Ministry of Taxes of the Republic of Azerbaijan

The features of formation of legal base of the tax regulation of the economy

Abstract

Purpose – research of features of formation of legal base of tax regulation of the economy.

Design/methodology – system approach, compared analysis.

Findings – submission of scientifically justified proposals in the direction of the formation of legal base of tax regulation of the economy

Research limitations – it is required to broadly substantiate the directions of the formation of legal base of tax regulation of the economy from the scientific point of view

Practical implications – the possibility of usage as a scientific source in determining of directions of the formation of legal base of tax regulation of the economy.

Originality/value – scientific substantiation and determination of directions of formation of legal base of tax regulation of the economy.

Keywords: *standard legal provision of the tax regulation, information support of the tax system, management in the tax system.*

JEL Classification Codes: E63, H21, H3.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 20.08.13.

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 27.08.13.

Çapa qəbul olunmuşdur: 17.10.13.